

ПІДПРИЄМНИЦТВО ТА ТОРГІВЛЯ

УДК 339.172

DOI: <https://doi.org/10.32782/easterneurope.43-13>

ОРГАНІЗОВАНІ ТОВАРНІ РИНКИ У СИСТЕМІ РИНКОВИХ ВІДНОСИН

ORGANIZED COMMODITY MARKETS IN THE SYSTEM OF MARKET RELATIONS

Заніздра А.С.

аспірант кафедри організації підприємництва та біржової діяльності,
Національний університет біоресурсів і природокористування України

Zanizdra Arkadii

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

У статті висвітлено поняття організованої форми торгівлі. Економічна сутність організованих товарних ринків виражена через призму формування ринкових відносин. Відзначено, що організовані товарні ринки займають чільне місце у системі ринкової економіки завдяки функціям та їх економічному призначенню. Наведено класифікацію організованих товарних ринків залежно від видів товарних активів. Зазначено, що організовані товарні ринки еволюціонували упродовж багатьох століть, адаптувавши в своєму розвитку певні спільні досягнення, а також індивідуальні характеристики, які виникали на основі історично-сформованих традицій, соціальних та законодавчих норм. Встановлено, що характерними ознаками організованої форми торгівлі є наявність біржової інфраструктури, специфічних правил біржової торгівлі, а також можливості стандартизації параметрів біржових активів. Наведено основні функції та характерні риси організованих товарних ринків у системі ринкових відносин.

Ключові слова: організовані товарні ринки, ринкові відносини, організована торгівля, біржова торгівля, біржі, товарні біржі, біржові контракти, деривативи, ф'ючерси, опціони, свопи.

The article highlights the concept of an organized form of trade. The economic essence of organized commodity markets is expressed through the prism of the market relations formation. It is noted that organized commodity markets occupy a prominent place in the market economy system due to their functions and economic purpose. The classification of organized commodity markets depending on the types of commodity assets is given, including agricultural markets, markets of metals, energy resources, timber and other assets. It was noted that organized commodity markets evolved over many centuries, therefore they adapted in their development certain joint achievements, as well as individual characteristics that arose on the basis of historically formed traditions, social and legislative norms, the formation of economic relations. The economic essence of organized commodity markets in the modern system of the market economy, which provides for the provision of an organized form of trade in commodity and financial markets, is defined. It is noted that the concept of "organized trade" can be replaced by the concept of "exchange trading", and "organized market" by the concept of "exchange market". It was determined that the characteristic features of an organized form of trade are the presence of an exchange infrastructure, specific rules of exchange trading, as well as the possibility of standardizing the parameters of exchange assets. An important place in the organized commodity market is given to organized platforms or commodity exchanges. The commodity exchange is a market institution that provides an efficient market environment for transparent pricing and forecasting of price risks. It was established that the importance of organized trade in commodity assets stems from the functional purpose of the organized commodity market due to the provision of: formation of a competitive environment in the market of real assets; transparent pricing of raw materials; price risk management mechanism; effective redistribution of financial resources; access to an open information environment. It has been established that the characteristic features of modern organized commodity markets are: electronicization; globalization; financialization; universalization.

Keywords: organized commodity markets, market relations, organized trading, commodity exchange trading, exchanges, commodity exchanges, exchange contracts, derivatives, futures, options, swaps.

Постановка проблеми. Ринкові відносини формуються на засадах конкуренції та наявності інститутів ринкової економіки. Сьогодні організовані товарні ринки займають чільне місце у системі ринкової економіки завдяки функціям та їх економічного призначення.

Організована форма торгівлі забезпечується через біржові майданчики глобального або національного рівня. Процеси глобалізації прискорили інтеграцію товарних бірж та їх учасників. Сучасна біржова технологія інтернет-трейдингу надає можливість підвищувати показники ліквідності біржових торгів та прискорення укладання і виконання біржових угод, що робить актуальним дослідження даного сегменту ринкової економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню питань організованих товарних ринків присвячена значна частина науково-практичних досліджень у сфері біржової торгівлі. Серед вітчизняних наукових робіт можна відмітити праці таких вітчизняних дослідників, як: М. Ільчук [4], А. Масло, В. Радько, І. Охріменко, Ю. Рубан, М. Солодкий [2; 4-5], О. Шпикуляк, О. Шпичак В. Яворська [2; 4-5] та інші.

Постановка завдання. Метою є визначення функціонального призначення організованих товарних ринків у системі ринкових відносин в умовах глобалізації товарних і фінансових ринків.

Виклад основного матеріалу дослідження. У ринковій економіці важлива роль відводиться формуванню конкурентних умов для усіх учасників товарних і фінансових ринків. Традиційно вже доведено, що біржова торгівля товарними та фінансовими активами за умов використання деривативних контрактів, стала необхідним елементом конкурентного і прозорого ціноутворення.

Рис. 1. Організовані товарні ринки за видами активів

Джерело: побудовано автором на основі [2]

Організовані товарні ринки представляють собою чітко сформований ринковий інститут конкуренції. Адже, конкурентні переваги функціонування товарних бірж є підґрунтям для організації біржової торгівлі різними товарними активами. Так, залежно від видів товарних активів, організовані товарні ринки можна класифікувати на 5 видів (рис. 1.) [2].

Історія розвитку біржової торгівлі товарними активами сприяла виникненню товарних бірж у різних частинах світу. Необхідно зазначити, що з кінця XVI століття і до кінця XX століття більшість товарних бірж мали вузьку спеціалізацію, тоді як у XXI столітті така тенденція змінилась і біржі широко почали впроваджувати торгівлю різними видами товарних та фінансових активів – це забезпечило універсалізацію міжнародної біржової торгівлі на організованих товарних ринках. Крім того, відбувся перехід від торгівля реальними активами за спотовими контрактами до торгівлі деривативами без поставок [2; 4-5].

Організовані товарні ринки еволюціонували упродовж багатьох століть, тому вони адаптували в своєму розвитку певні спільні досягнення, а також індивідуальні характеристики, які виникали на основі історично-сформованих традицій, соціальних та законодавчих норм [1], формування економічних відносин.

Організовані товарні ринки пройшли тривалий шлях у трансформації технології торгівлі від примітивних товарообмінних операцій до високочастотного інтернет-трейдингу.

Економічна сутність організованих товарних ринків у сучасній системі ринкової економіки передбачає забезпечення організованої форми торгівлі на товарних та фінансових ринках. Поняття «організована торгівля», а «організований ринок» – поняттям «біржовий ринок».

Сутність поняття «організований ринок» має схожі ознаки з поняттям «ринок». Адже, термін «ринок» описує групу людей, які можуть

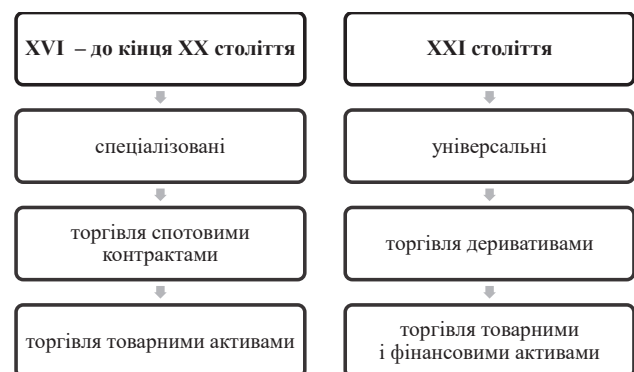

Рис. 2. Еволюція функціонального призначення організованих товарних ринків

Джерело: побудовано автором на основі [2; 4-5]

вступати у комерційні відносини з метою купівлі чи продажу товарів та послуг [4-5].

Сутність ринку виражається у формуванні економічних відносин між потенційними покупцями і продавцями щодо умов укладання комерційних угод на купівлю-продаж базових активів чи послуг [3].

Зрілість економічних відносин сприяє трансформації поглядів на економічну сутність ринку. Так, на початкових етапах основним визначенням ринку було розгляд його, як місця укладання угод, яке асоціюється з місцевими базарами.

У системі ринкових відносин сутність категорії «ринку» визначається, як механізм збалансування або стабілізації попиту і пропозиції у певному місці і в певний час. Ринку є невід'ємним елементом ринкової економіки [3].

Функціональна ознака «організований» у понятті «організований ринок» вказує на форму упорядкування економічних відносин між суб'єктами ринку щодо реалізації результатів економічної діяльності [1].

За сферою обігу товарних і фінансових активів ринки можна поділити на дві групи: організовані та неорганізовані або, іншими словами, на біржові та позабіржові (рис. 3).

Характерними ознаками організованої форми торгівлі є наявність біржової інфраструктури, специфічних правил біржової торгівлі, а також можливості стандартизації параметрів біржових активів.

Біржова торгівля товарними та фінансовими активами значно поступається позабіржовій торгівлі. Так, частка позабіржової торгівлі може сягати вище 75 % [4].

Важливо відмітити, що характерною ознакою сучасної організованої торгівлі товарними активами є виконання біржових угод без поставки реальних активів. Організовані товарні ринки сьогодні перетворились у центри купівлі-продажу не самих активів, а цін на ці активи.

Організований товарний ринок – це комплексне поняття, яке нині включає різноманітні економічні поняття, спрямовані на забезпечення об'єднання суб'єктів ринку для проведення щоденного біржового обігу біржових активів, фінансових показників, тощо.

Організована форма торгівлі представляє собою частину ринку, як економічної категорії. Так, економічну сутність організованого ринку можна виразити через основні функції, які він виконує у системі ринкових відносин (рис. 4.) [4-5].

З огляду на функціональне призначення ринку можна констатувати, що організована торгівля біржовими активами виступає яскравим прикладом виявлення економічних взаємовідносин, які

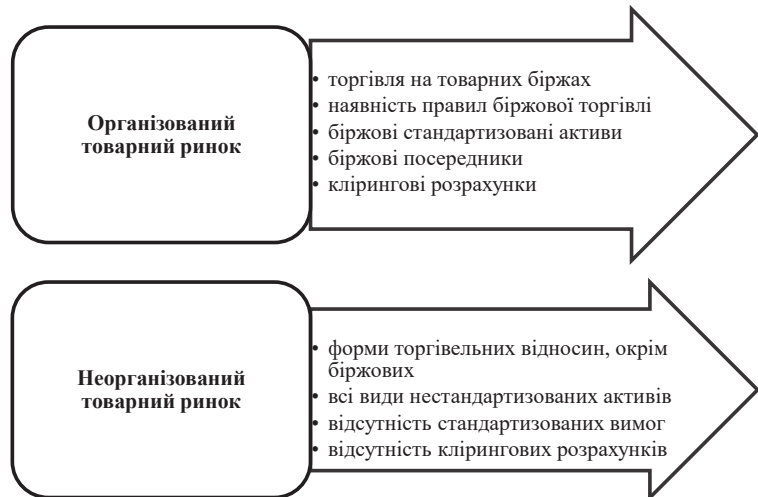

Рис. 3. Порівняльні характеристики організованих та неорганізованих товарних ринків

Джерело: побудовано автором на основі [4-5]

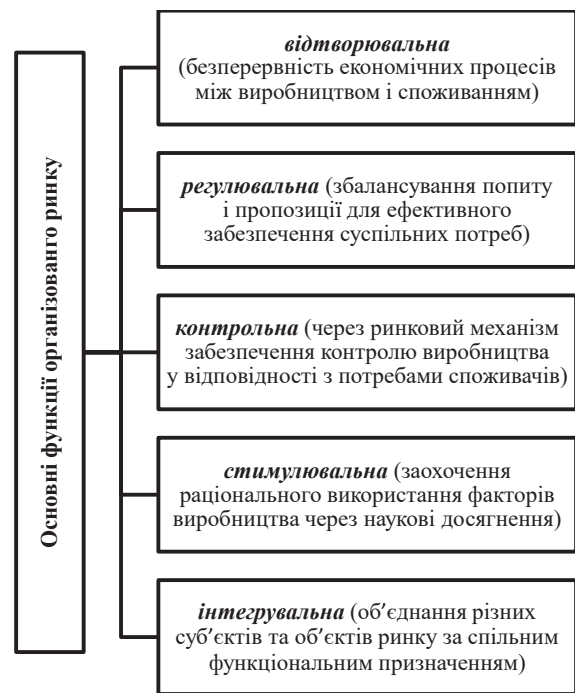

Рис. 4. Функції організованого ринку у системі ринкових відносин

Джерело: побудовано автором на основі [3-5]

забезпечують акумулювання та трансферт біржових товарних і фінансових активів у часі і просторі. Організовані ринки виступають яскравим прикладом конкуренції.

Складність функціонального призначення організованого товарного ринку полягає у його динамічності, систематичних видозмінах та виникненню нових глобальних викликів і ризиків

для формування ринкових відносин у сучасних умовах. Такі трансформаційні зміни стають результатом зростання кількості біржових учасників на товарних і фондових біржах, що підвищує ліквідність показників біржової торгівлі. Ефективність трансферу фінансових ресурсів має пряму залежність з підвищенням ліквідності і наданням вільного доступу до електронних біржових майданчиків з різних куточків світу [4-5].

Термін «організований товарний ринок» можна охарактеризувати в якості історично сформованої організованої форми економічних відносин з купівлі продажу товарних активів стандартизованих параметрів, яка може ефективно функціонувати за наявності ринкових відносин, де наявні конкурентні умови ціноутворення.

Важливе місце на організованому товарному ринку відводиться організованим майданчикам або товарним біржам. Біржа – це ринковий інститут, який забезпечує ефективне ринкове середовище для прозорого ціноутворення та прогнозування цінових ризиків. Біржі виступають основним місцем для організації торгівлі стандартизованими контрактами з виконанням у майбутньому – деривативними контрактами на товарні та фінансові активи [2].

Серед основних термінів, які характеризують організовані товарні ринки у зарубіжній літературі можна зустріти наступні [2; 4-5]:

- «commodity organized market place» – товарні організовані ринки;
- «commodity derivatives market» – товарні деривативні ринки;
- «commodity exchange-traded derivatives market» – товарні біржові деривативні ринки.

Як бачимо, у зарубіжних наукових джерелах організовані товарні ринки асоціюються з біржовими ринками деривативів, а організована форма торгівлі – це біржова торгівля. При цьому, сучасні біржі є місцем укладання деривативних контрактів, а не поставки реальних активів.

Важливість організованої торгівлі товарними активами витікає з функціонального призначення організованого товарного ринку завдяки забезпеченню [2; 4-5]:

- формування конкурентного середовища на ринку реальних активів;
- прозорого ціноутворення на сировину та напівфабрикати;
- механізму управління ціновими ризиками;
- ефективного перерозподілу фінансових ресурсів;
- доступу до відкритого інформаційного середовища;

Наявність високо розвинутого організованого товарного ринку в будь-якій країні свідчить про наявність повноцінно сформованої ринкової економіки. Натомість відсутність біржової

складової свідчить про недосконалу систему ринкових відносин в країні.

Характерними рисами сучасних організованих товарних ринків є [4-5]:

- електронізація;
- глобалізація;
- фінансіалізація;
- універсалізація.

Електронізація технології біржової торгівлі призвела до впровадження інтернет-трейдингу на товарних біржах, підвищивши ліквідність біржових торгів, а також залучивши значно більшу кількість учасників з усього світу.

Глобалізація запустила процеси універсалізації біржових майданчиків та їх об'єднання між собою або консолідацію, що інтегрувала між собою локальні, регіональні, національні та міжнародні біржі. Нині, в умовах світогосподарських зв'язків організовані товарні ринки давно втратили свої національні кордони, перетворюючись у міжнародні ринки, на яких присутні біржові учасники різних континентів.

Фінансіалізація біржових процесів пов'язана з тим, що більшість учасників нині використовують біржові строкові контракти не з метою поставки реальних активів, а в якості фінансових інструментів, що закриваються у розрахунковий спосіб.

Сучасні організовані товарні ринки забезпечують торгівлю різними видами деривативних контрактів, зокрема ф'ючерсами, опціонами на ф'ючерси та своп-контрактами. Подальше виникнення нових деривативних інструментів та базових активів, наприклад індексних товарних і фінансових показників, криптовалюти, прискорюють можливість залучення цих активів на товарні біржі.

Висновки. Таким чином, організовані товарні ринки перетворюються на універсальні майданчики, які залучають все більше коло іноземних інвесторів. Водночас, фінансова інженерія та використання елементів штучного інтелекту є провідною індустрією у розробці нових видів строкових біржових контрактів, які розробляються для задоволення потреб учасників ринку.

Сучасні міжнародні організовані товарні представляють собою потужну фінансову індустрію, яка дозволяє інтегрувати між собою різні сфери економік та інвестицій. Глобальні цінові ризики та нові виклики на світових товарних і фінансових ринках вимагають систематичного удосконалення та розробки нових різновидів біржових інструментів, а це, відповідно, потребує також і зміни функціонального призначення організованої торгівлі на товарних біржах та використання інноваційних підходів у аналізі і прогнозуванні біржової кон'юнктури на національних та міжнародних організованих товарних ринках.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Закон України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15#Text> (дата звернення 05.05.2024).
2. Солодкий М.О., Яворська В.О. Біржова торгівля товарними деривативами: світовий досвід та перспективи розвитку в Україні : монографія. Київ : ЦП Компринт, 2015. С. 10–55.
3. Кудінова А. Основи економічних знань: навч. посібник. Київ : ВЦ «Академія», 2023. 208 с.
4. Солодкий М.О., Ільчук М.М., Яворська В.О. Аналіз і прогнозування біржового ринку : навч. посібник. Київ : ФОП Ямчинський О.В., 2020. 642 с.
5. Хеджування ф'ючерсами і опціонами : навч. посіб. / за ред. М.О. Солодкого. Київ: Компринт, 2018. 398 с. URL: <http://dglib.nubip.edu.ua:8080/jspui/handle/123456789/5795> (дата звернення 05.05.2024).

REFERENCES:

1. Zakon Ukrainy «Pro rynky kapitalu ta orghanizovani tovarni rynky» [Law of Ukraine "On Capital Markets and Organized Commodity Markets"]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15#Text> (accessed May 5, 2024) (in Ukrainian).
2. Solodkyj M. O. and Javorsjka V.O. (2015) Birzhova torghivlja tovarnymy deryvatyvamy: svitovyj dosvid ta perspektyvy rozvytku v Ukraini [Commodity derivatives exchange trading: world experience and prospects of development in Ukraine]. Kyiv: Komprynt (in Ukrainian).
3. Kudinova A. (2023) Osnovy ekonomichnykh znanj: navch. Posibnyk [Basics of economic knowledge]. Kyiv: VC «Akademija» (in Ukrainian).
4. Solodkyj M. O., Iljchuk M. M. and Javorsjka V. O. (2020) Analiz i proghnozuvannja birzhovogho rynku [Analysis and forecasting of the stock market]. Kyiv: FOP Jamchynsjkyj O.V. (in Ukrainian).
5. Solodkyj M. O. (2018) Khedzhuvannia f'iuchersamy i optsonamy. [Futures and options hedging]. Kyiv: Komprynt. Available at: <http://dglib.nubip.edu.ua:8080/jspui/handle/123456789/5795> (accessed May 5, 2024) (in Ukrainian).